

'Geen weelde, maar een offer'

Vrije Universiteit, achterban en de natuurwetenschappen, 1880-1955

AB FLIPSE*

Inleiding

'De Nederlandse universiteiten zijn in nood. De rijksbijdrage per student is in de afgelopen decennia sterk gedaald. Tegelijkertijd lijkt ook de maatschappelijke waardering voor universiteiten af te nemen.' Deze observaties waren aanleiding voor het symposium 'Het aanzien van de Nederlandse universiteiten', waarop twee vragen centraal stonden: hoe en waarom veranderde in de afgelopen twee eeuwen het aanzien van de universiteiten in Nederland? En op welke wijze presenteerden universiteiten zich gedurende deze periode?

De Vrije Universiteit (VU) in Amsterdam nam sinds haar oprichting in 1880 in de samenleving en in het academisch landschap een bijzondere positie in. Als universiteit van en voor 'de gereformeerden' was zij heel direct afhankelijk van de gunst van het volk: schenkingen, contributies en giften vormden lange tijd haar enige inkomstenbron. Terwijl andere universiteiten nog min of meer ruimhartig door de overheid werden gefinancierd, moest aan de VU elke cent worden omgedraaid. De VU was gedurende de eerste driekwart eeuw van haar bestaan eigenlijk voortdurend in nood. Wat voor elke universiteit geldt, stond de VU en haar achterban gedurig voor ogen: een universiteit is 'geen weelde, maar een offer'.¹ In deze bijdrage behandel ik de vraag waarom het gereformeerde volksdeel keer op keer bereid bleek dit offer te brengen. Op welke manier presenteerde de VU zich? En hoe keek de achterban naar de universiteit?

Door dit bijzondere aspect van de VU te analyseren, wil ik ook meer licht werpen op de algemene thematiek van deze bundel. Hoewel de VU-achterban, die aanvankelijk vooral bestond uit 'kleine luyden', nauwelijks bekend was met de academische wereld, bleek ze bereid het geld bijeen te brengen om een universiteit te stichten en te blijven onderhouden. Dit had te maken met de bijzondere band die er bestond tussen universiteit en achterban. Deze band was echter geen vanzelfsprekendheid, maar moest worden onderhouden door intensieve propaganda. In de begintijd was de belangrijkste boodschap hiervan dat een vrije, gereformeerde universiteit nodig was om de strijd aan te gaan tegen de ongelovige wetenschap aan de openbare universiteiten. In de loop der

* Ik dank David Baneke, George Harinck, Frans van Lunteren en Ida Stamhuis voor hun suggesties en commentaar.

¹ R. Schippers, 'De V.U., geen weelde, maar een offer', *Mededeelingen aan correspondenten en medewerkers* 1 (1932-1933), 81-83.

tijd zouden echter ook andere registers worden opengetrokken. Vooral toen de exacte wetenschappen in 1930 aan de VU hun intrede deden, voldeed het traditionele verhaal niet meer.

In deze bijdrage ga ik achtereenvolgens in op het zelfbeeld van de VU in de beginperiode en de daarmee samenhangende propagandaretoriek. Vervolgens bespreek ik de achterliggende ideeën van de stichter Abraham Kuyper over de relatie tussen universiteit en samenleving. Daarna komt de stichting van de faculteit voor wis- en natuurkunde in 1930 aan bod en de propaganda-activiteiten van de eerste hoogleraren aan deze faculteit, met name van de natuurkundige G.J. Sizoo. Méér dan de hoogleraren uit de beginperiode ervoeren Sizoo en zijn collega's een spanning tussen enerzijds de financiële afhankelijkheid en daaruit voortvloeiende morele verplichtingen jegens de achterban en anderzijds hun streven naar onafhankelijke wetenschapsbeoefening. Zij zochten naar nieuwe wegen om het gereformeerde volk te betrekken bij de wetenschap aan de VU, onder meer door hun onderzoek op een begrijpelijke manier voor het voetlicht te brengen. Toen de VU na de Tweede Wereldoorlog geleidelijk steeds meer overheidssubsidie ontving, en ook in andere opzichten steeds minder 'bijzonder' werd, zou Sizoo blijven pleiten voor een nauwe band tussen universiteit en samenleving. Ik besluit mijn bijdrage door kort in te gaan op de lessen die Sizoo trok uit zijn ervaringen als hoogleraar aan een 'bijzondere' universiteit voor de relatie die er zijns inziens tussen *elke* universiteit en de samenleving behoort te bestaan.

'Een geloofsstuk': de retoriek van Abraham Kuyper

Op 20 oktober 1880 hield Abraham Kuyper in de Nieuwe Kerk te Amsterdam ter opening van de Vrije Universiteit de inwijdingsrede *Souvereiniteit in eigen kring*. Hierin verdedigde hij het recht op universiteitsstichting en schroefde meteen de verwachtingen hoog op: 'Het is tegen al wat groot heet, het is tegen een wereld van geleerden, het is tegen heel een eeuw, een eeuw van zoo ontzaglijke bekoring, ingaan en oproeien, wat we met de stichting dezer school bestaan.' Tegelijkertijd wees hij echter op de beperkte middelen en de onzekere toekomst: 'En zoo trad dan onze kleine School het leven in, met den Universiteitsnaam zelve tot blozens toe verlegen; aan geld arm; zeer sober bedeed met wetenschappelijke kracht en aan der menschen gunst eer gespeend dan verzaagd. En wat dan nu haar loop, hoe lang haar leven zal zijn?'²

Kuyper zou alles in het werk stellen om deze toekomst veilig te stellen. Als charismatisch leider en begenadigd organisator was hij er in de voorgaande decennia in geslaagd een hecht volksdeel te vormen. Zijn grote doel was een herleving van het orthodoxe calvinisme in de kerk en in de maatschappij, en daartoe moest de liberaal-burgerlijke dominantie in Nederland worden bestreden.

2 A. Kuyper, *Souvereiniteit in eigen kring. Rede ter inwijding van de Vrije Universiteit, den 20sten October 1880 gehouden, in het koor van de Nieuwe Kerk te Amsterdam* (Amsterdam 1880), 37, 36.

Om zijn doel te bereiken koos Kuypers moderne middelen. In 1870 nam hij het weekblad *De Heraut* over, twee jaar later begon hij met een eigen dagblad, *De Standaard*. In 1878 was hij de drijvende kracht van de beweging achter het grote volkspetitionnement voor christelijk onderwijs en in 1879 stichtte hij de Anti-Revolutionaire Partij (ARP). Al vanaf de eerste nummers van *De Heraut* bepleitte Kuypers ook de stichting van een christelijke universiteit. Het moest een 'vrije' universiteit worden, waar de overheid niet de hoogleraren zou benoemen, en de – vrijzinnige – synode van de Nederlandse Hervormde Kerk geen invloed had op de theologieopleiding.³

Met de Wet op het Hooger Onderwijs van 1876 werd de vrijheid van onderwijs, zoals die in de grondwet van 1848 was vastgelegd, ook voor de universiteiten van kracht. Kuypers en enkele geestverwanten richtten vervolgens de Vereniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag op. Op 5 december 1878 gaven zij bredere bekendheid aan hun plannen middels een circulaire, gericht 'Aan de Gereformeerden in den lande', waarin werd opgeroepen mee te werken aan de stichting van een eigen universiteit.⁴ Vanuit deze Vereniging werd vervolgens de Vrije Universiteit in Amsterdam gesticht. Deze kende een andere bestuursstructuur dan de rijksuniversiteiten of de (gemeentelijke) Universiteit van Amsterdam. Het hoogste gezag werd niet gevormd door de overheid, maar door de Vereniging en haar leden. De Vereniging werd bestuurd door een college van directeuren; deze waren verantwoording schuldig aan de ledenvergadering, die jaarlijks bijeenkwam.

De vu kreeg geen financiële steun van de overheid. Ze moest daarom steun zoeken bij het gereformeerde volksdeel, en wel in alle kringen van de maatschappij, omdat er nauwelijks een gereformeerde elite bestond. De gereformeerden waren overigens wel gewend te geven: ook het christelijk lager onderwijs werd in deze tijd nog volledig uit vrijwillige bijdragen betaald. Het belang daarvan was echter veel directer. Nu moesten ze ervan overtuigd worden dat ook een christelijke universiteit onmisbaar was. Van meet af aan werd daarom vol ingezet op 'propaganda'. Daarin werd een eenvoudige boodschap overgedragen – in feite een (te) beknopte weergave van Kuypers neocalvinistische wetenschapsleer – namelijk dat er 'tweeërlei wetenschap' bestaat: gelovige en ongelovige. Een voorstelling die bruikbaar was voor elke plaatselijke propagandist. Ook gereformeerde fabrieksarbeiders, boerenknechten en huisvrouwen moesten immers het gevoel krijgen dat hun toekomst afhing van de vu.⁵

Op allerlei manieren was de vu in het gereformeerde gezinsleven aanwezig. De *Series Lectionem* verscheen elk jaar in *De Standaard*. De jaarvergaderingen werden uitvoerig verslagen. Wekelijks werd in *De Heraut* meegedeeld wat zich voor belangrijks voordeed in de Vereniging. In de propaganda werden grote

3 Jeroen Koch, *Abraham Kuypers. Een biografie* (Amsterdam 2006), 171-238.

4 J.C. Rullmann, *De Vrije Universiteit. Haar ontstaan en haar bestaan ter gelegenheid van haar halve-eeuwfeest, in opdracht van heeren Directeuren der Vereniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag, historisch geschetst* (Amsterdam 1930), 20-26.

5 A.Th. van Deursen, 'Christelijke wetenschap', in: Koert van Bekkum en George Harinck (red.), *125 jaar Vrije Universiteit. Bavinck Lezingen 2005* (Barneveld 2006), 9-23, aldaar 11.

woorden gebruikt. Met de VU had het gereformeerde volk 'den strijd aangebonden tegen den geest der eeuw' en aan de VU werden wapens gesmeed voor 'de strijd tegen de liberale wetenschap'.⁶ Kuyper noemde de VU ook 'een geloofsstuk' – dus geen 'waagstuk' – maar het financiële aspect was nooit ver bij het religieuze vandaan. In redevoeringen verbond Kuyper geloof en geld moeiteloos met elkaar. Na een verheven betoog over de wetenschap die in dienst stond van de komst van Gods koninkrijk, daalde hij 'van de alpenhoogten dier heilig orde neer' naar de financiële laagvlakte, waar de 'offerkest, waarvan nu de bodem slechts even bedekt, straks zwol van het goud'.⁷ Ook de hoogleraren moesten zich overigens terdege bewust zijn van deze dubbele band, zo stelde Kuyper:

Er schuilt in het ons toevertrouwde geld nog een andere, nog een hogere dan de weerlegbare metaalwaarde: er kleeft gebed, er kleeft liefde, er kleeft zweet van het aangezichte aan het óns toevloeiend goud.⁸

De VU werd door Kuyper in religieuze termen beschreven en dit inspireerde de achterban hetzelfde te doen. Regelmatig werden er liederen over de VU gedicht op melodieën van psalmen. Tijdens een van de jaarvergaderingen zong men strijdvastig het 'VU lied' op de wijze van de geliefde overwinningspsalm 68:

De Vaad'ren, door Uw Geest geleid,
Zij togen op ten worstelstrijd,
Trots 's vijands spottend schreeuwen.
Zij stichtten d'Universiteit
Die d'eer Uws Naams is toegewijd,
O Koning aller eeuwen.
Gij hebt, o God, dien strijd be kroond,
Gij hebt daarin Uw gunst betoond,
Uw goedheid zij geprezen.
Begeef, verlaat haar nimmer Heer,
Laat deze School steeds meer en meer
Een heldre lichtbron wezen.⁹

Hoewel er altijd geldzorgen waren, was de VU uiteindelijk niet meer weg te denken uit de gereformeerde wereld. Na verloop van tijd werd ze zelfs 'het troetelkind van het gereformeerde volk' genoemd.¹⁰

6 A.Th. van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel. De Vrije Universiteit 1880-2005* (Amsterdam 2005), 51-52.

7 A. Kuyper, *Een geloofsstuk. Rede ter inleiding van de 32ste jaarvergadering der Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag saamgekomen te Haarlem op 4 juli 1912* (Kampen 1912), 25, 28.

8 Kuyper, *Souvereiniteit* a.w., 26.

9 'V.U. Lied, gezongen ter Jaarvergadering, gehouden te Zwolle op 5 juli 1933', *Mededeelingen* 1 (1932-1933), 80.

10 Rullmann, *De Vrije Universiteit* a.w., 69.

Een dergelijke sterke band tussen universiteit en volk was uitzonderlijk. Natuurlijk waren ook andere Nederlanders van tijd tot tijd trots op de vaderlandse universiteiten en hoogleraren – bijvoorbeeld wanneer er Nobelprijzen werden gewonnen¹¹ – maar bij de gereformeerden ging de betrokkenheid bij de eigen universiteit verder. Daar werden de hoogleraren ‘onze geliefde professoren’ genoemd.¹²

Deze band kwam voort uit financiële noodzaak, zo zagen we, maar paste ook bij Kuypers ideeën over de inrichting van de samenleving. In Kuypers neocalvinistische samenlevingsvisie waren vrijheid en pluraliteit kernwoorden. Toen Kuyper in 1901 minister werd, zette zijn confessionele coalitiekabinet dan ook zwaar in op wijziging van de Wet op het Hooger Onderwijs die de verdere ‘vrijmaking’ van het hoger onderwijs beoogde. In de wet van 1876 was het beginsel van de vrijheid van hoger onderwijs weliswaar vastgelegd, maar de volgende stap moest volgens Kuyper zijn dat aan doctorale graden behaald aan bijzondere universiteiten ook de *effectus civilis* werd verbonden: deze graden moesten dezelfde maatschappelijke waarde krijgen als een graad van andere universiteiten.¹³

Met zijn ‘Voorstel tot wijziging van de Wet op het Hooger Onderwijs’ joeg Kuyper de hele liberale oppositie tegen zich in het harnas. Deze beschuldigde hem ervan dat de wet slechts was bedoeld om de vu te bevoordelen. De vrijheid waar Kuyper het over had, werd door de liberalen juist als gebondenheid gezien. Kuyper daarentegen beschouwde de openbare universiteiten als ‘onvrij’ vanwege de invloed van de overheid. Van 17 februari tot 24 maart 1904 was elke vergadering in de Tweede Kamer gewijd aan deze kwestie. Daarna herhaalde de confrontatie tussen ‘rechts’ en ‘links’ zich in de Eerste Kamer, waar het voorstel aanvankelijk werd weggestemd door de oppositie. Het parlement zou pas met het wetsvoorstel instemmen nadat Kuyper de Eerste Kamer had ontbonden en het voorstel opnieuw had ingediend.

Het is verleidelijk om uitgebreid te citeren uit de Kamerverslagen. Er werd op het scherp van de snede gedebatteerd, en de botsende samenlevings- en wetenschapsidealen van liberalen en neocalvinisten komen duidelijk naar voren. Ik beperk me hier tot een aspect dat van belang is voor het thema van deze bijdrage: Kuypers opvattingen over het belang van een directe band tussen universiteit en samenleving, waarbij de overheid afstand moet bewaren. Volgens Kuyper behoorde de staat geen rechter te zijn op het gebied van de wetenschap.¹⁴ De grondwet bepaalde weliswaar ‘dat het hooger onderwijs een voorwerp moet zijn van aanhoudende zorg van de Regeering’, maar dit hoefde niet te betekenen dat de overheid zelf universiteiten moest stichten of onderhou-

11 Bastiaan Willink, *De Tweede Gouden Eeuw. Nederland en de Nobelprijzen voor natuurwetenschappen* (Amsterdam 1998), 11.

12 *Jaarverslag van de Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag 1886*, xxxvii.

13 Cornelis de Ru, *De strijd over het hoger onderwijs tijdens het ministerie-Kuyper* (Kampen 1953).

14 *Handelingen Tweede Kamer 1903-1904*, 25 februari 1904, 1372-1373.

den. Om verschillende redenen was het volgens Kuyper beter dat de staat dat niet deed, hoewel die wel zijn verantwoordelijkheid had: 'Wanneer [het Hoger Onderwijs] van particuliere zijde opkomt en baan breekt, moet de Overheid dat aanmoedigen en bevorderen.'¹⁵

In dit verband contrasteerde Kuyper graag de situatie in Nederland met die in de Verenigde Staten, waarvan hij – onder meer door contacten met calvinistische geestverwanten en een reis die hij enkele jaren daarvoor had gemaakt¹⁶ – goed op de hoogte was:

Niet één Universiteit hier kan in hulpmiddelen wedijveren met de Harvard of Philadelphia-Universiteiten. Welnu, daar bestaat en daar wordt het particulier initiatief aangemoedigd, en men ziet, hoe het bloeit. Bij ons bestaat zoo iets niet. Vooral onder de hoogere klassen van de maatschappij wordt voor het hooger onderwijs luttel weinig gedaan. Hetgeen jaarlijks door de goede klassen bijeen wordt gebracht, is bijna niets.¹⁷

De gemeentelijke Universiteit van Amsterdam kende weliswaar een vereniging, die 'een en ander bij elkander brengt', aldus Kuyper, maar:

Als men vraagt, wat daar het motief van het geven is, de jaloerschheid van de hoofdstad op haar naam of wezenlijke ijver voor het hooger onderwijs, dan geloof ik, dat menigeen, die Amsterdam kent, zal toegeven, dat het de liefde is voor Amsterdam en niet die voor het hooger onderwijs, die de beurzen losmaakt.

Alleen bij de VU was dat volgens Kuyper anders. Daar speelde echte betrokkenheid en was bovendien sprake van 'offervaardigheid bij den kleine man'.¹⁸ Een dergelijke situatie zou voor alle universiteiten ideaal zijn. Kuyper realiseerde zich echter dat een zo vergaande reorganisatie van het hoger onderwijsstelsel niet alleen politiek onhaalbaar was, maar ook een te grote cultuuromslag betekende: 'Er is thans te weinig zin voor wetenschap bij de menigte; te weinig mildheid bij de rijken der aarde; te weinig wilsenergie in gegradueerde kringen'. Daarom, concludeerde hij: 'Voorshands moet de staat wel blijven steunen.'¹⁹

15 *Handelingen Tweede Kamer 1903-1904*, 24 februari 1904, 1363.

16 Zie bijv. George Harinck, "'Uwe komst in Amerika zou ten rijken zegen kunnen zijn'. Hoe de Vrije Universiteit in de negentiende eeuw internationale betekenissen kreeg', in: L.J. Dorsman en P.J. Knegtmans (red.), *Over de grens. Internationale contacten aan Nederlandse universiteiten sedert 1876* (Hilversum 2009), 101-120.

17 *Handelingen Tweede Kamer 1903-1904*, 24 februari 1904, 1363.

18 *Handelingen Tweede Kamer 1903-1904*, 24 februari 1904, 1363-1364. Kuyper doelt waarschijnlijk op de Amsterdamsche Universiteits Vereeniging (AUV). Over de AUV en de financiering van de 'Gemeentelijke Universiteit': Rogier Overman, *Een welkom academisch gezelschap. Geschiedenis van de Amsterdamsche Universiteits-Vereeniging 1889-2007* (Amsterdam 2008); Peter Jan Knegtmans, *Professoren van de stad. Het Athenaeum Illustre en de Universiteit van Amsterdam, 1632-1960* (Amsterdam 2007), 279-285 en Peter Jan Knegtmans, 'Tot nut en eer van Amsterdam', in: P.J. Knegtmans en A.J. Kox (red.), *Tot nut en eer van de stad. Wetenschappelijk onderzoek aan de Universiteit van Amsterdam* (Amsterdam 2000), 7-20.

19 Kuyper, *Sovereiniteit a.w.*, 25

Bij Koninklijk Besluit werd aan de VU op 4 december 1905 de *effectus civilis* toegekend. Maar aan dit recht waren ook voorwaarden verbonden. Binnen vijftientig jaar moest de universiteit ten minste vier faculteiten met elk ten minste drie hoogleraren bezitten. Naast de bestaande theologische, juridische en literaire faculteit werd nu een begin gemaakt met een faculteit voor geneeskunde. Een enkeling pleitte overigens voor de snelle oprichting van een wis- en natuurkundige faculteit.²⁰ Het zou hoe dan ook moeilijk worden, realiseerde men zich. Beide faculteiten waren veel duurder dan de bestaande en ook de vrijgevigheid van de gereformeerden was eindig:

De Medische en Wis- en Natuurkundige Faculteit eischen klinieken, laboratoria enz. die schatten kosten. Voor de openbare Universiteiten, die met beide handen in ’s Lands schatkist of de Gemeentekas kunnen grijpen, levert dit geen bezwaar. Evenmin in Noord-Amerika en Zuid-Afrika, waar de geldvorsten er een eer in stellen, miljoenen aan de hogescholen te schenken.²¹

Toen de gevreesde wettelijke termijn van 1930 naderde, zorgden geldgebrek en problemen bij de beginnende medische faculteit ervoor dat op het laatste moment het roer werd omgegooid.²² Niet de medische faculteit zou de vierde worden, zo besloot men in 1927, maar de wis- en natuurkundige. Er restte toen nog slechts drie jaar om een startkapitaal bijeen te brengen en geschikte – dat wilde zeggen: vakbekwame én goed gereformeerde – hoogleraren te vinden. Dat laatste bleek minstens zo moeilijk als het eerste. Pas op het laatste moment konden drie voltijdhoogleraren worden benoemd: J. Coops voor scheikunde, G.J. Sizoo voor natuurkunde en J.F. Koksmas voor wiskunde.²³

Het bleek echter ook buitengewoon lastig de financiën rond te krijgen. Deze faculteit sprak immers veel minder tot de verbeelding dan bijvoorbeeld die voor theologie, van belang voor de opleiding van gereformeerde predikanten, of geneeskunde, waar christelijke artsen hadden kunnen worden opgeleid. Nu stond de VU voor de uitdaging het gereformeerde volk enthousiast te maken voor de exacte wetenschappen.

Een actie om ‘drie ton gouds’ bijeen te brengen voor de nieuwe faculteit was echter succesvol.²⁴ De constituering van de faculteit viel samen met de viering van het vijftigjarig bestaan van de VU, waarvoor drie dagen waren uitgetrokken. De feestelijkheden begonnen met een ‘gebedsure’ op 20 oktober in de Keizersgrachtkerk. Hier werd stilgestaan bij de onzekerheid in de voorgaande periode en in religieuze termen over het resultaat gesproken:

20 Rullman, *De Vrije Universiteit a.w.*, 171, 175-179.

21 *Gedenkboek van de viering van het 50-jarig bestaan der Vrije Universiteit te Amsterdam op 20-22 October 1930* (Kampen 1931), 24.

22 Leo van Bergen, *Van genezen in geloof tot geloof in genezen. De medische faculteit van de Vrije Universiteit 1880-2000* (Diemen 2005), 221-259.

23 Ab Flipse, *Hier leert de natuur ons zelf den weg. Een geschiedenis van Natuurkunde en Sterrenkunde aan de VU* (Zoetermeer 2005), 48-52.

24 Rullman, *De Vrije Universiteit a.w.*, 74-76.

Het natuurkundig laboratorium van de VU aan de De Laïressestraat 174 in Amsterdam. 'Gelegen aan een der drukke verbindingswegen tusschen "Zuid" en het centrum van de stad, doet het schoone bouwwerk iederen dag tot de velen, die voorbij komen op hun dagelijkschen gang naar werkplaats of kantoor, de sprake uitgaan van de liefde en offervaardigheid van het Gereformeerde volksdeel voor de instandhouding van een eigen inrichting van Hooger Onderwijs', aldus het Vrije Universiteitsblad 5 (1936-1937), 551-552 (foto: Foto-archief Natuurkunde VU).

Op de angstige vragen: Vanwaar de mannen van de wetenschap, die voor het Woord Gods onvoorwaardelijk buigen; vanwaar de studenten, die de collegezalen zullen vullen; vanwaar de sommen gelds, die voor haar bestaan en uitbreiding noodig zijn; hoe zal het mogelijk wezen om in 1930 een vierde faculteit te kunnen vormen en op zooveel meer vragen van vrees heeft onze trouwe God geantwoord en gezegd: Vrees niet!²⁵

Het nieuwe laboratorium voor natuur- en scheikunde dat verrees aan de De Laïressestraat in Amsterdam-Zuid, kon goeddeels uit de opbrengst van deze jubileumactie worden bekostigd.²⁶ Al snel werd echter duidelijk dat de VU met de instelling van de vierde faculteit te zware financiële verplichtingen op zich genomen had. Het startkapitaal was er weliswaar ruimschoots gekomen, maar er moest ook elk jaar 60.000 gulden extra voor de nieuwe faculteit worden op-

²⁵ *Gedenkboek 1930*, a.w., 11.

²⁶ Over het laboratorium: G. Westerink, 'De schepping in eigen hand genomen. De bouwgeschiedenis van het voormalig VU-laboratorium van architect B.T. Boeyinga', *Kunstlicht* 14 afl. 3/4 (1993), 30-39.

gehaald, wat niet zou lukken.²⁷ De zorgelijke financiële situatie van de nieuwe faculteit werd tijdens de jaarvergadering van 6 en 7 juli 1932 te Leiden geschetst door president-directeur H. Colijn. Het verslag van de vergadering meldt:

Spreker is overtuigd dat dit bedrag er ook zou zijn gekomen, had zich de crisis na 1930 niet ongemeen verscherpt ... De helft is bijeen. Op de andere helft is nu het wachten. Als bemoediging deelt Spreker mee dat ter dekking van het tekort de Hoogleraren door vrijwillige salarisverlaging 1/5 hebben bijeengebracht (applaus). Dit zijn ook geen rijken of edelen. Zorgen wij nu voor de andere 4/5 (luud applaus).²⁸

Gedurende de jaren 1930 zou nog verschillende malen worden overgegaan tot een dergelijke salarisverlaging om de begroting rond te krijgen.²⁹

In 1932 werd het vrouwencomité vu-plan 1937 opgericht (later Vrouwen vu-hulp) om geld in te zamelen voor de uitbreiding van de medische en wis- en natuurkundige faculteit. Dit gebeurde met het bekende busje, waarop de beeltenis van Abraham Kuyper prijkte.³⁰ In het *Vrije Universiteitsblad*, dat in deze periode begon te verschijnen, werd maandelijks uitgebreid bericht over de financiële situatie van de vu, de opbrengsten van de verschillende collectes, de giften en de verschillende propagandastrategieën. Dit alles gelaardeerd met 'leerzame cijfers' – bijvoorbeeld dat nog slechts een klein deel van de leden van de Gereformeerde Kerken lid of begunstiger van de vu was – en 'beschamende cijfers' – zoals het feit dat de gereformeerden veel meer geld aan 'tabak en sigaren' bleken uit te geven dan aan de vu. 'Is die verhouding in orde?' vroeg de schrijver zich af.³¹

Twee zaken maakten het extra moeilijk de achterban – in tijden van economische crisis – financieel te mobiliseren voor de wis- en natuurkundige faculteit. Ten eerste leefde er bij het gereformeerde volk vanouds een zekere achterdocht tegenover de natuurwetenschappen, die meer dan andere disciplines als 'burcht des ongeloofs en domein van het materialisme' werden gezien.³² Ten tweede stond het soort onderzoek verder van hen af dan dat aan andere faculteiten. De fysicus Sizoo had bijvoorbeeld gekozen voor onderzoek van het verschijnsel radioactiviteit, dat zich snel zou ontwikkelen tot het specialisme van de kernfysica, een technisch en aan een breder publiek moeilijk uit te leggen vakgebied. Terwijl dit onderzoek aanvankelijk relatief goedkoop kon worden gedaan, zouden de benodigde instrumenten al snel juist erg duur worden.³³ Zo achtte Sizoo het noodzakelijk om bij zijn onderzoek over een deeltjesversneller te beschikken. Eind jaren 1930 werd daarom een zogenaamde neutro-

27 *Jaarboek der Vrije Universiteit te Amsterdam 1930*, 8

28 Geciteerd via *Jaarboek vu 1981-1982*, 69.

29 vu, Archief-Natuurkundig Laboratorium, G.H.A. Grosheide aan de Faculteit W&N d.d. 24-12-1935.

30 Jan de Bruijn, *Helpende handen. vu-plan 1937 en Vrouwen vu-hulp in de jaren 1932-1997* (Zoetermeer 1999), 37, 60.

31 *Mededeelingen I* (1932-1933), 4.

32 Rullman, *De Vrije Universiteit* a.w., 176.

33 Flipse, *Hier leert de natuur* a.w., 58-60.

nengenerator aangeschaft bij Philips, waarvoor het niet-geringe bedrage van 11.731,20 gulden moest worden betaald.³⁴ Tijdens een excursie van de achterban naar het VU-laboratorium raakte men weliswaar diep onder de indruk van dergelijke apparatuur, maar vooral, omdat het zo onbegrijpelijk was:

Als we langs een geweldige reeks van geheimzinnige toestellen en buizenlabirinten weer in de hal zijn teruggekeerd is ook Prof. Sizoo daar aanwezig om ons te begroeten. 'We zien het maar begrijpen 't niet,' dit geldt ons voor het werk dat in dit gebouw geschiedt waar de geheimen van Gods schepping worden nagevorscht.³⁵

Het *Vrije Universiteitsblad* deed uiteraard wel pogingen uitleg te geven over het nut van exacte wetenschappers: 'In de wis- en natuurkundige faculteit wordt onderwijs gegeven in de wiskunde, de natuurkunde, de scheikunde en enkele verwante vakken. Ze leidt op tot het leeraarsambt aan middelbare scholen en voorbereidende hogere scholen en tot betrekkingen in de industrie.'³⁶ De vraag is of dit de VU-achterban heel erg enthousiast zal hebben gemaakt.

De hoogleraren realiseerden zich tegelijkertijd dat de faculteit niet in een isolement kon functioneren. Zij zou zich een plek moeten verwerven te midden van de zusterfaculteiten van andere universiteiten. Sizoo had daarom zijn onderzoek van meet af aan afgestemd op dat wat elders gebeurde. Na overleg met de hoogleraar W.J. de Haas uit Leiden, zijn promotor, had hij voor radioactiviteit gekozen, omdat dit nog door geen enkel ander Nederlands laboratorium speciaal werd onderzocht.³⁷ Voor de studenten was het in ieder geval ook duidelijk dat de natuurkundige wereld buiten de VU niet zozeer 'domein van het materialisme' was als wel van de toekomstig werkgever. Sommigen zouden leeraar worden, anderen gingen in de chemische industrie of bij het Natuurkundig Laboratorium van Philips aan de slag. Wanneer een natuurkundestudent bij Philips ging werken – wat blijkbaar nogal eens voorkwam –, werd hij door medestudenten toegezongen met de zelf gecomponeerde 'Philips-psalm' (wijze: psalm 87), een knipoog naar de verheven religieuze taal waarin de achterban over de VU sprak:

De philishave, het tyratron, de smoorspoel
zijn binnen u, o lichtstad, voortgebracht.
Van Philips zegt het blijde nageslacht:
Met zijnen schaaft heb ik mijn smoel geschoren.³⁸

34 'Exploitatierkening 1939', *Vrije Universiteitsblad. Maandelijkse Mededeelingen* 8 (1940).

35 'Excursie Vrije Universiteit', *Mededeelingen* 1 (1932-1933), 78-80, aldaar 79.

36 *Vrije Universiteitsblad* 8 (1940), 1334.

37 G.J. Sizoo, *Radioactiviteit en atoomtheorie. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, op vrijdag 3 October 1930* ('s-Gravenhage), 23.

38 Oud-student Aaldert van der Vegt aan de auteur (e-mail d.d. 4-10-2004). Zie ook: Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (HDC), Archief-A. van der Vegt, 'Natuurkunde studeren aan de VU, 1946-1955. Een persoonlijke impressie van Aaldert van der Vegt'.

De nieuwe hoogleraren hadden alle reden om, ondanks hun drukke werkzaamheden bij de opbouw van onderzoek en onderwijs, in de band met de achterban te investeren. Net als in de begintijd van de VU was ‘vertrouwen’ het toverwoord. Ook de natuurwetenschappers moesten ‘onze geliefde professoren’ worden. Dit winnen van vertrouwen was tijdrovend en op het eerste gezicht een wat inefficiënte propagandamethode. Jaren achtereen ging bijvoorbeeld de chemicus Jan Coops op zaterdagavonden bij mensen op huisbezoek om hen te overtuigen van het belang van de VU. Sizoo's kracht lag in het houden van bezielende redevoeringen. In de periode 1933-1942 beklom hij preekstoelen en katheders door het hele land.³⁹ In een van deze toespraken omschreef hij de bedoeling van dergelijke ontmoetingsavonden met de achterban als volgt:

Het is mede het doel van dezen avond U den financiëlen nood der Vrije Universiteit op het hart te binden. Meer echter nog dan dat, is het doel van dezen avond, Uw liefde en toewijding te vragen voor deze Stichting. Van U te vragen, dat ge door U zelf rekenschap te geven van haar geschiedenis, van haar wezen en doel, U zelf doordringt van haar hooge noodzakelijkheid, dat ge vooral ook anderen, die hier vanavond niet zijn, omdat de Vrije Universiteit hen niet interesseert of erger, op haar beteekenis wijst.

In deze voordrachten, met titels als ‘De vierde faculteit’ of ‘Een onvoltooid gebouw’ komen de verschillende aspecten van de band die er bestond tussen het gereformeerde volksdeel en de VU – en de groeiende band met de vierde faculteit – duidelijk naar voren. Hoewel steeds anders verwoord, kwam een aantal elementen vaak terug.⁴⁰ Sizoo memoreerde altijd de geschiedenis van de stichting van de faculteit: het ontstaan van de VU in 1880, de noodzaak om tot een vierde faculteit te komen in 1930. Maar, zo betoogde hij, het lag helemaal in de lijn van de stichters om de natuurwetenschappen niet te schuwen. De gedachte dat er ‘geen duimbreed’ van het leven is dat niet voor Christus opgeëist moet worden, lag immers ten grondslag aan de VU en gold ook hier: ‘Zij die de universiteit onderhielden, hebben door de stichting der wis- en natuurkundige faculteit openlijk te kennen gegeven, dat ook op dat terrein God de enige Souverein is en dat daarom ook op dat terrein Gods eere te zoeken het hoogste doel des menschen is.’⁴¹

Een vast onderdeel van de toespraken was de oproep om de VU financieel te blijven steunen, de contributie te verhogen of te geven met het oog op uitbreiding van de faculteit. Deze uitbreiding was hard nodig. Al in 1934 had Sizoo gezegd: ‘De situatie is thans bevredigend wat betreft het aantal studenten, be-

39 Zijn aantekeningen van deze redevoeringen zijn bewaard in HDC, Archief-G.J. Sizoo.

40 Gebaseerd op toespraak ‘De vierde faculteit’ (Keizersgrachtkerk Amsterdam 13-2-1933 en radiorede), toespraak ‘De Vrije Universiteit’ (Arnhem 7-3-1934 en Woerden 29-5-1935), toespraak ‘De vierde faculteit’ (Gouda 14-2-1934), toespraak ‘Een onvoltooid gebouw’ (1934, 1938, 1939), toespraak ‘De Vrije Universiteit’ (Breukelen 23-10-1942), in Archief-G.J. Sizoo.

41 Sizoo, ‘De vierde faculteit’ (Gouda 14-2-1934), 24.

G.J. Sizoo (1900-1994) (rechts op de foto), eerste hoogleraar natuurkunde van de VU, overhandigt op 25 mei 1946, als voorzitter van de Nederlandsche Natuurkundige Vereeniging, het erelidmaatschap aan G. Holst, directeur van het Philips NatLab (foto: Foto-archief Natuurkunde VU).

vredigend wat betreft de huisvesting in een bescheiden, maar voldoende geoutilleerd laboratorium, met inspanning van uiterste krachten nog juist houdbaar wat betreft het aantal docenten, maar het is niet van dien aard dat het blijvend aldus zal kunnen worden behouden.⁴²

Als een volleerd kanselredenaar sloot Sizoo zijn toespraken af met een enthousiasmerende oproep in de tale Kanaäns, zoals in zijn rede 'Een onvoltooid gebouw':

Broeders en zusters, er moet weer gebouwd. Gebouwd aan de kennis van en de liefde tot de Vrije Universiteit, gebouwd aan het besef van haar verantwoordelijkheid, gebouwd aan de overtuiging dat de Universiteit thans, juist thans, een taak heeft in ons land, in de wereld ... Laat deze avond een hernieuwde aansporing zijn te werken, te doen wat u kunt, anderen te winnen voor de zaak dezer universiteit. Doe het uit inzicht in haar noodzaak, doe het uit dankbaarheid voor het vele dat God ons in haar heeft gegeven, doe het uit innerlijken drang om daardoor medewerkers Gods te zijn en te bewerken, in deze verwarde wereld, dat zijn Naam worde geheiligd, zijn Koninkrijk kome, zijn wil geschiede, gelijk in de hemel, al zoo ook op aarde!⁴³

'Juist datgene wat de hedendaagsche leek er van weten wil en moet'

Ook natuurwetenschap kan beoefend worden tot eer van God; wantrouwen is daarom niet nodig. Dat was Sizoo's boodschap aan de achterban. Dit verhaal was echter niet voldoende, zo realiseerde hij zich, om hen daadwerkelijk de vu-

42 Sizoo, 'De Vrije Universiteit' (7-3-1934, 29-5-1935), 16.

43 Sizoo, 'Een onvoltooid gebouw' (1934, 1938, 1939), 27.

busjes te laten vullen. Om echt enthousiast te worden voor de natuurwetenschap, zou er ook inhoudelijke betrokkenheid moeten ontstaan.

Om dat te bereiken werd besloten excursies te organiseren aan de nieuwe laboratoria in Amsterdam-Zuid. Immers: 'Deze zijn practisch een cadeau van het Nederlandsche Gereformeerde volk. Menschelijk is dat men gaarne ziet wat men geeft.'⁴⁴ Ook in het *Vrije Universiteitsblad* werd veel aandacht besteed aan 'onze laboratoria' en hun inrichting.⁴⁵

Sizoo deed echter nog iets. Hij publiceerde in deze periode veel in de gereformeerde pers, in bladen als *De Reformatie*, het *Calvinistisch Weekblad* en *Stemmen des Tijds*. Hierin ging hij regelmatig in op de relatie tussen geloof en wetenschap, maar ook schreef hij steeds vaker populariserende artikelen over recente ontwikkelingen in de natuurkunde. Sizoo's vakgebied leende zich daar in zekere zin uitstekend voor. In de jaren 1930 kwam de kernfysica in een stroomversnelling en allerlei tot de verbeelding sprekende inzichten volgden elkaar in rap tempo op. Stuk voor stuk ging het hier om ontdekkingen die grote maatschappelijke gevolgen konden hebben. Sizoo voelde zich verantwoordelijk om ook het brede publiek daarover voor te lichten.

Sizoo was zich, door zijn ontmoetingen met de achterban, goed bewust van het eigenaardige karakter van zogenaamde 'populaire wetenschap'. In een van zijn artikelen reflecteerde hij hierop:

Er zijn in de laatste jaren heel wat werkjes verschenen, die bedoelen de jongste ontwikkelingen der natuurkunde bij een breeder publiek bekend te maken. Uit het feit dat zulke populairwetenschappelijke werkjes aftrek vinden, mag men wel besluiten, dat er inderdaad ook buiten den engeren kring van de beoefenaars der vakwetenschap belangstelling bestaat voor de resultaten van het natuurkundig onderzoek, en dat is niet anders dan toe te juichen.

Maar, zo vervolgde hij:

De schrijver is vaak genoodzaakt, om ter wille van de begrijpelijkheid allerlei zaken wat eenvoudiger voor te stellen dan ze in werkelijkheid zijn. Ook zal hij, ter wille van de beknoptheid, dikwijls positiever in zijn uitspraken moeten zijn dan wetenschappelijk volledig te verantwoorden is.

Hier is weinig aan te doen, maar vooral in een vakgebied dat volop in ontwikkeling is, dient een wetenschapper zich ervan bewust te zijn. Toch mag dat wetenschappers er niet toe brengen zich louter tot hun onderzoek te beperken.⁴⁶ In 1941 schreef Sizoo daarom een artikel over 'De atoomkernen als mogelijke bron van energie', een belangrijk thema na de ontdekking van kernsplijting in 1938. Een verantwoorde uitleg was juist nu van belang, aldus Sizoo, omdat in de dagbladpers allerlei 'sensationele berichten' waren verschenen over 'urani-

44 'Bezoek aan Amsterdam', *Mededeelingen* 1 (1932-1933), 7.

45 'Onze laboratoria voor de wis- en natuurkundige faculteit', *Mededeelingen* 1 (1932-1933), 4-6; D.J. Coumou, 'De Laboratoria voor Natuur- en Scheikunde', *Vrije Universiteitsblad* 5 (1936-1937), 551-553, 575-576, 591-593, 601-604, 618-621, 639-642, 663-667.

46 G.J. Sizoo, 'Elementaire materiedeeltjes I', *Calvinistisch Weekblad*, 19-2-1937, 164.

um-bommen, waarmee de geheele aarde gevaar zou lopen te worden opgeblazen'. Maar, stelde hij zijn lezers enigszins gerust: vanuit 'de keuken der journalistiek' worden dergelijke gegevens nu eenmaal niet 'opgediend alvorens zij met de pikante saus der sensatie rijkelijk zijn overgoten'.⁴⁷ Zelf diende hij de gegevens wat soberder op; hij gaf een overzicht van de verschillende methodes die zouden kunnen worden ontwikkeld om atoomkernen te gebruiken voor energiewinning. Dergelijke toepassingen leken toen nog ver weg, zo schreef Sizoo: 'Moeizaam, misschien nog zeer langdurig onderzoek zal noodig zijn om deze mogelijkheden technisch te verwezenlijken en dienstbaar te maken aan het economisch leven.'⁴⁸

Eén toepassing was echter sneller gerealiseerd dan Sizoo en velen met hem in 1941 hadden kunnen bevroeden. Sizoo's eerste publicatie na de oorlog getuigde hiervan. 'De atoombom' was het onderwerp van het artikel dat hij publiceerde in *Trouw* in augustus 1945, nu deze 'theoretische mogelijkheid' immers een 'verschrikkelijke werkelijkheid' was geworden.⁴⁹ Uitgeverij Moussault vroeg Sizoo vervolgens een boekje te schrijven over atoomenergie. Het verscheen in 1946 en werd aangeprezen met de woorden: 'In dit boekje vertelt Prof. dr. G.J. Sizoo U over de atoomenergie juist datgene wat de hedendaagsche leek er van weten wil en moet.' Sizoo zelf formuleerde het doel in de inleiding als volgt: '[Dit boekje] wil medewerken aan de vestiging van een gezonde en evenwichtige belangstelling in het vraagstuk der atoomenergie en aan de bewustwording in breeden kring der moreele verplichting, die dit nieuwe cultuurbezit met zich brengt.'⁵⁰

Slot: Sizoo over universiteit en samenleving

Sizoo bleef na de Tweede Wereldoorlog actief op het grensvlak van universiteit en samenleving. In 1947 werd hij voorzitter van de net opgerichte Rijksverdedigingsorganisatie (RVO), waar 'defensie research' werd gedaan. Verder was hij betrokken bij de oprichting van de stichting voor Fundamenteel Onderzoek der Materie (FOM) en een NAVO-instituut voor onderzoek in het kader van bewapening. Daarnaast bekleedde hij een groot aantal andere bestuursfuncties, onder meer bij de Nederlandse Natuurkundige Vereniging en enkele onderzoeksinstituten. In de jaren 1960 en 1970 zou hij als directeur van de 'vu-Vereniging' de grote bestuurlijke veranderingen aan de vu in goede banen moeten leiden. Na het boek *Atoomenergie* verscheen nog een groot aantal populairwetenschappelijke publicaties.⁵¹

Sizoo ging in een aantal artikelen ook expliciet in op de snel veranderende relatie tussen universiteit en samenleving, waarmee velen zich in deze periode

47 G.J. Sizoo, 'De atoomkernen als mogelijke bron van energie', *Stemmen des tijds* 30 (1941), 405-422, aldaar 405.

48 *Ibid.*, 421.

49 G.J. Sizoo, 'De atoombom', *Trouw*, augustus 1945, 3.

50 G.J. Sizoo, *Atoomenergie* (Amsterdam 1946), 9.

51 Bijv. G.J. Sizoo, *Kernphysica* (Den Haag z.j. [1947]).

reformeerde vU-cultuur, verschillende neocalvinistische noties een nieuwe invulling probeerde te geven. De vraag waar hij zich vóór de oorlog voor gesteld zag – hoe de band tussen Vrije Universiteit en achterban vorm te geven –, was volgens hem van belang voor *alle* universiteiten, juist in een tijd dat er op het gebied van onderzoek en hoger onderwijs veel veranderde.

Begin jaren 1950 behandelde Sizoo in een artikel over ‘Universiteit en maatschappij’ twee met elkaar samenhangende vragen met betrekking tot de status van universiteiten. Ten eerste: ‘Hoe ver dient zich het bereik der universiteit in de maatschappij uit te strekken?’ en ten tweede: ‘[Dienen] het karakter en de structuur van de universiteit en dus ook van haar onderwijsprogramma primair bepaald [te] worden door wetenschappelijke dan wel door maatschappelijke normen?’⁵³ Te lang hadden veel universiteiten zich van het maatschappelijk leven afgezonderd, meende Sizoo, gehecht als ze waren aan vrijheid en onafhankelijkheid. Natuurlijk bestond er ruimte om als individuele hoogleraar een band met de samenleving te onderhouden, maar het belang hiervan werd niet hoog ingeschat:

Aan de individuele hoogleraren is de vrijheid gelaten door publicaties en voordrachten de vruchten van het wetenschappelijk onderzoek ook aan bredere kringen der samenleving ten goede te doen komen. In het algemeen zal een ‘populariserend’ hoogleraar echter in de waardering – zelfs van studenten – minder hoog worden aangeslagen dan een die zich tot zuiver wetenschappelijke arbeid beperkt.

Ten onrechte, betoogde Sizoo: het onderhouden van de band tussen universiteit en samenleving gaat elke academicus aan, niet alleen bestuurders, maar ook hoogleraren en studenten. Dit vormde geen tegenstelling met het ideaal van een universiteit als ‘instelling voor zuiver wetenschappelijk onderzoek’, want:

Er is geen levenskring die op zich zelf staat en daarom ook geen vrijheid zonder verantwoordelijkheid. Het is het goed recht der universiteit vrijheid te verlangen om zich te kunnen richten naar de normen van het wetenschappelijk leven, het is haar verantwoordelijkheid tegenover de maatschappij daarbij bedacht te zijn op de behoeften der samenleving als geheel. In de voortdurende wisselwerking tussen deze vrijheidsdrang en dit verantwoordelijkheidsbesef zal de universiteit haar taak moeten vervullen en haar juiste plaats moeten vinden.⁵⁴

Aan deze wisselwerking tussen vrijheidsdrang en verantwoordelijkheidsbesef had Sizoo in de jaren 1930 zelf invulling gegeven als ‘populariserend hoogleraar’, waarbij hij overigens de onafhankelijkheid van het onderzoek nooit uit het oog was verloren.

52 Allerlei facetten van de discussie over universiteit en samenleving in deze periode zijn aan bod gekomen in eerdere delen van deze reeks: L.J. Dorsman en P.J. Knegtmans (red.), *Universiteit en Samenleving*, deel 1-6 (2006-2010).

53 G.J. Sizoo, ‘Universiteit en maatschappij’, *Pharetra. Studentenblad voor de civitas academica aan de Vrije Universiteit* 9 (1954), 1-2.

54 *Ibid.*, 2.

De verheven religieuze retoriek waarmee hij toen over de taak van de Vrije Universiteit en de betrokkenheid van de achterban had gesproken, was nu verdwenen. Sizoo was echter ondergedompeld geweest in Kuypers neocalvinistische gedachtewereld, en had daar in ieder geval aan overgehouden dat het ideaal van 'vrijheid' in de wetenschapsbeoefening nooit vanzelfsprekend is en zonder nadere invulling zelfs 'een zinloos begrip' is. 'Het komt mij voor,' zo refereerde hij in een artikel over natuurkunde en samenleving aan de discussies over vrijheid in Kuypers tijd, 'dat aan het dogmatisch poneren van vrijheid en onafhankelijkheid van de zuivere wetenschapsbeoefening enige reminiscenties van negentiende-eeuws rationalisme en liberalisme niet vreemd zijn.'⁵⁵

In de hernieuwde discussies over dit onderwerp zou Sizoo een eigen geluid laten horen. Terecht werd er gewaarschuwd dat het 'vrije wetenschappelijk onderzoek' aan universiteiten soms in het gedrang dreigde te komen door, onder meer, toenemende organisatie van de universiteiten, de roep om toegepast onderzoek en de invloed van overheid en bedrijfsleven. Anderzijds, vond Sizoo, moesten wetenschappers bereid zijn 'geliefde heilige huisjes prijs te geven'. Universiteit en samenleving zijn nu eenmaal op een uiterst complexe manier met elkaar verbonden en 'hoe zuiver en belangeloos' bijvoorbeeld een natuurkundige zijn vak ook wenst te beoefenen, hij zal nooit zijn ogen mogen sluiten voor de gevolgen van allerlei toepassingen in de maatschappij. Wetenschappers hebben daarom een grote verantwoordelijkheid tegenover de samenleving; tegelijkertijd dient een samenleving betrokken te zijn op de universiteit. Het komt er allereerst op aan de 'zeer verwikkelde samenhang' tussen universiteit en samenleving te erkennen.⁵⁶ In de vu-geschiedenis was de 'wisselwerking' tussen vrijheid en verantwoordelijkheid altijd op een bijzondere, urgente manier aan de orde geweest. Financiële betrokkenheid en morele verplichtingen gingen immers hand in hand. Toch kan geen enkele universiteit zich onttrekken aan deze 'wisselwerking'; uiteindelijk zal elke universiteit immers haar relatieve vrijheid binnen de samenleving steeds opnieuw moeten legitimeren.

55 G.J. Sizoo, 'Natuurkunde en samenleving', *Geloof en wetenschap* 54 (1956), 273-292, aldaar 288.

56 *Ibid.*, 288-290.